

UDK — 342.076.12 + 658.1.

*мр Оливера Вучић,
асистент Правног факултета у Београду*

УСТАНОВЉАВАЊЕ УНУТРАШЊЕ АРБИТРАЖЕ САМОУПРАВНИМ СПОРАЗУМОМ О УДРУЖИВАЊУ

1. Радна организација „Енергогас“ из Новог Београда поднела је Уставном суду Србије иницијативу за оцену уставности и законитости Правилника о раду арбитраже СОУР „Нафтагас“ Нови Сад, од 19. 12. 1979. године, члана 133. Самоуправног споразума о удруживању у „Нафтагас“, нафтну индустрију — СОУР, Нови Сад, од 17. 10. 1978. године. У иницијативи упућеној Суду истиче се да је оспорени Правилник донео ненадлежни орган — раднички савет СОУР-а, и да орган самоуправљања не може уређивати питања која су уређена Правилником о раду арбитраже. Са истог становишта може се, по мишљењу подносиоца захтева, оспорити и члан 133. поменутог Самоуправног споразума, јер су у питању одредбе материјалног карактера чије се уређивање не може пренети у надлежност радничког савета.

Уставни суд Србије се у два наврата користећи се могућношћу садржаном у члану 416. Устава СР Србије — да од државних органа, организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница, као и носиоца самоуправних, јавних и других друштвених функција, може тражити податке и обавештења потребна за свој рад), обраћао радничком савету СОУР-а „Нафтагас“ Нови Сад, али је тражени одговор изостао.

Увидом у садржину наведених докумената које је Суду доставио иницијатор, Уставни суд је утврдио следеће: оспореним Правилником о раду арбитраже детаљно се утврђују питања надлежности арбитраже, њене организације и састава, покретања, тока као и трошкова поступка пред арбитражом. У одељку V Правилника — „дрелазне одредбе“, утврђено је да се овај Правилник сматра донетим када га прихвати раднички савет „Нафтагаса“ (члан 41).

Оспорене, пак, одредбе члана 133. Самоуправног споразума усвојеног на референдуму одржаном од 25. до 30. септембра 1978. године, којим је арбитража и установљена, утврђују да се поступак пред арбитражом, као и остала питања у вези са радом и извршавањем одлука арбитраже, уређују Правилником који доноси раднички савет „Нафтагаса“.

Суд је, такође, утврдио да је оспорени Правилник донео 19. 12. 1979. године раднички савет сложене организације удруженог рада „Нафтагас“, Нови Сад, и да радна организација, подносилац иницијативе „Енергогас“, Нови Београд, није удружена у овај СОУР. Ова радна организација је у самоуправном спору, који се води ради наплате пенала за месец јануар 1984. године, са основном организацијом удруженог рада једне од удружених радних организација „Нафтагас“ — ООУР „Природни гас“ Нови Сад. Овај самоуправни спор води се пред унутрашњом арбитражом СОУР-а „Нафтагас“, а по одредбама оспореног Правилника. У току је поступак пред Основним судом удруженог рада Нови Сад.

2. Пошто је, на основу члана 401. т. 2. Устава СР Србије, Уставни суд Србије надлежан да одлучује о сагласности општих аката организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница донетих у покрајини са Уставом СР Србије, а за оцену законитости ових аката је надлежан само уколико су у питању закони који се примењују на целој територији Републике, у конкретном случају, пошто су оспорени самоуправни општи акти донети у САП Војводини, Уставни суд Србије је оцењивао сагласност оспорених аката са Уставом СР Србије. Како се оспорене одредбе поменутих самоуправних општих аката односе на питања уређена савезним законима, а одредбе, одговарајућег републичког закона (Закон о самоуправним судовима, „Службени гласник СР Србије“, бр. 15/82. и бр. 21/83) се не примењују на целој територији Републике, а за оцену супротности ових аката са Законом о удруженом раду надлежан је Уставни суд Војводине, то није било основа да Уставни суд Србије оцењује законитост оспорених самоуправних општих аката.

Имајући све напред изнето у виду, Уставни суд Србије је стао на становиште да се може поставити питање уставности уређивања свих наведених питања о раду унутрашње арбитраже самоуправним општим актом који доноси орган самоуправљања — раднички савет, уместо самоуправним споразумом о удруживању у раду, односно сложену организацију удруженог рада. Разматрајући све релевантне моменте, Суд је оценио да има места доношењу Решења о покретању поступка за оцену сагласности са Уставом СР Србије оспореног Правилника о раду арбитраже СОУР „Нафтагас“ Нови Сад и члана 133. Самоуправног споразума о удруживању у „Нафтагас“, нафтну индустрију — СОУР Нови Сад. С обзиром да се истовремено поставља питање сагласности оспорених самоуправних општих аката са Уставом СР Србије и Уставом САП Војводине, као и да је за оцену њихове супротности са Законом о удруженом раду, надлежан Уставни суд Војводине, то је Решење о покретању поступка, ради претходне оцене, достављено, у смислу члана 415. Устава СР Србије, Уставном суду Војводине.

3. Одлука Уставног суда Србије која је пред нама садржи став Суда о следећем основном уставноправном питању: „Да ли је у складу са Уставом СР Србије уређивање наведених питања о раду арбитраже самоуправним општим актом који доноси орган самоуправљања — раднички савет, или се ова питања могу уређивати само самоуправним споразумом о удруживању, те се о њима морају изјаснити радници референдумом?“ У конкретном случају о коме је Суд расправљао, поставља се питање да ли је Правилник о раду арбитраже који се оспорава донет од стране ненадлежног органа — Радничког савета СОУР-а.

Одредбама Устава СР Србије које се односе само на самоуправне, а не истовремено и на редовне судове, па тиме и на арбитражу као један од облика ових судова, утврђено је да се самоуправни судови установљавају самоуправним актом или споразумом странака у складу с Уставом, покрајинским уставом и законом. Самоуправни судови за одређене врсте спорова могу се установити и законом. У погледу надлежности, састава и организације самоуправног суда, као и поступка пред њим, прописано је да се уређују законом, односно актом о установљавању суда, у складу са законом (1). У одредбама које следе (2) утврђено је да самоуправни судови решавају одређене врсте спорова, „као и спорове које им повере радни људи у организацијама удруженог рада, самоуправним интересним заједницама и другим самоуправним организацијама и заједницама, а настали су из међусобних односа које самостално уређују или произлазе из права којима слободно располажу, ако законом није утврђено да одређене врсте спорова решавају редовни судови“ (3).

(1) Члан 246. Устава СР Србије.

(2) Члан 247, ст. 1. Устава СР Србије.

(3) Темељније проучавање наведених одредаба Устава СР Србије о самоуправним судовима доводи до закључка да Устав само оквирно одређује надлежност ових судова, да не прецизира до краја њихове обиме, нити се уопшта у њихову организацију, односно да садржи само основне принципе о положају самоуправних судова, њиховом оснивању и најважнијим гаранцијама за објективно вршење судске функције.

Чини нам се да приказане одредбе Устава могу бити протумачене једино на следећи начин:

Прво, садржина и смисао одредби члана 246. Устава СР Србије упућује на закључак да се, поред надлежности, састава и организације самоуправног суда — и поступак пред овим судом уређује актом о установљењу суда, у складу са законом.

Друго, у члану 247 помињу се спорови који се поверавају самоуправним судовима од стране радних људи у организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, а који су настали из међусобних односа које они самостално уређују, из чега следи да акт о установљавању арбитраже може бити само заједнички акт радних људи, тј. самоуправни споразум о удруживању, који мора бити усвојен на начин како је то утврђено у уставу (4). Најкраће речено, из приказаних одредаба Устава произлази да се сва релевантна питања оснивања и рада арбитраже, као и дејства одлука које овај самоуправни суд доноси, уређује актом о њеном установљавању (5). Како је у случају који је пред нама арбитража установљена самоуправним споразумом о удруживању у СОУР, логичан је став Уставног суда Србије изнет у образложењу донетог Решења да су се „само тим актом могла уредити питања која уређују оспорени Правилник“ (6).

4. Наша правна наука се, скоро без изузетка, изјашњава у прилог уређивања свих питања значајних за рад арбитраже актом њеног установљавања — самоуправним споразумом о удруживању.

Синиша Трива, бавећи се овом проблематиком, констатује да се „избрано судовање у нашем социјалистичком систему манифестира као одраз сазрелих схваћања о потреби преношења правосудних функција с државних на друштвене правосудне органе“ (7), а да је арбитража „недржавно тијело, састављено од једне или више особа о чијем су се избору странке споразумјеле, коме странке споразумно и добровољно повјеравају доношење мериторне одлуке у њиховом спору, а држава тој одлуци у односима међу странкама придаје значење правомоћне пресуде редовног суда“ (8). У погледу оснивања арбитраже, Трива, истичући самоуправни споразум као есенцијални инструмент за остваривање удруживања рада и средстава на различитим нивоима економије и правне ин-

(4) Видети члан 121, ст. 2. Устава СР Србије.

(5) Као потврда изнетом тумачењу може се навести *Образложење предлога Устава СФРЈ*, Београд, 1982, стр. 221, у вези са идентичним уставним одредбама: „У погледу установљавања самоуправних судова заузет је став да се ови судови могу основати законом, друштвеним договором, самоуправним и другим споразумом, статутом и другим општим актом или споразумом између странака. Актом о установљавању самоуправних судова одређује се и њихова надлежност, састав, организација и поступак.“ И Димитрије Кулић *Устав СФРЈ — коментар*, Београд, 1979, стр. 276—277, „коментаришући“ чланове 224. и 225. Устава СФРЈ истиче да се арбитраже установљавају самоуправним актом или споразумом странака у складу са Уставом и законом и да се актом о установљавању уређује надлежност, састав и организација као и поступак пред тим самоуправним судом — тиме и арбитражом, те даје тумачење ових уставних одредаби на начин на који је то чинио Уставни суд Србије у приказаном случају у погледу истоврсних норми Устава СР Србије. Сличан је став Верољуба Рајовића, *Судови удруженог рада*, Београд, 1984, стр. 41—42.

(6) Овако тумачење Устава у основи је изражено и у одлуци Уставног суда Србије у предшту ИУ-560/82 (објављеној у „Службеном гласнику СР Србије“, бр. 15/83), када је укинут Правилник о раду унутрашње арбитраже једне радне организације из Чачка, који је донео раднички савет на основу самоуправног споразума о удруживању. Суд је стао на становиште да је поступак доношења оспореног правилника био у супротности са Уставом СР Србије и Законом о удруженом раду. У образложењу одлуке је, поред осталог, наведено: „Одребом става 2. члана 246 Устава СР Србије прописано је да се надлежност, састав и организација самоуправног суда, као и поступак пред тим судом уређују законом односно актом о установљавању суда, у складу са законом, а према члану 327. став 1. Закона о удруженом раду тај акт је самоуправни споразум о удруживању у радну организацију. Из ових одредаба произлази да се једино самоуправни споразум о удруживању у радну организацију, који радници у основним организацијама усвајају личним изјашњавањем, референдумом, могу уређивати питања која се односе на решавање њихових међусобних односа, односно спорова који настају из тих односа. На основу изложеног суд је заузео став да се одлучивање о наведеним питањима не може пренети на делегате у радничком савету, па је одлучио да оспорени Правилник укине, јер га је донео ненадлежни орган“.

(7) Синиша Трива, *Самоуправно уређивање надлежности и поступка унутрашње арбитраже за решавање спорова из самоуправних и пословних односа организација удруженог рада*, „Наша законитост“, бр. 6—7, 1977, стр. 222.

(8) *Ibid.*, стр. 224.

теграције, закључује да, уколико се самоуправним споразумом оснива унутрашња арбитража, „њима треба уредити нарочито питање надлежности, састава и поступка арбитраже“ (9).

И ставови Иванке Лекић о овом питању могу се навести у прилогу становишта које је заузео Уставни суд Србије. Будући да су самоуправни судови нови вид заштите друштвене својине и самоуправних односа, ова ауторка сматра да ће се „само правилним нормирањем одреба о арбитражи, као вида самоуправног суда, постићи основни циљ због којег су они и основани, а то је ефикасна заштита друштвене својине, и то непосредно у срединама где су настале конфликтне ситуације“ (10). При том, под „правилним нормирањем“ Иванка Лекић подразумева да одредбама самоуправног споразума којим је предвиђено и установљавање арбитраже, морају бити уређена и питања надлежности, састава и организације суда, као и поступка (11).

Тумачећи релевантне одредбе Устава СФРЈ и Устава СР Хрватске (12) у циљу подробнијег разматрања начина уређивања арбитраже у самоуправним општим актима, Крепшмир Муса констатује да је из наведених норми видљиво да се арбитража оснива самоуправним споразумом и да се „актом о оснивању, то значи тим истим самоуправним споразумом, а не можда неким другим самоуправним општим актом, па ни другим самоуправним споразумом уређује још: надлежност, састав и организација арбитраже и поступак пред њом, а све у складу са законом, затим и то кад је и уз које увјете против одлуке арбитраже допуштено правно средство“ (13). Сматрајући арбитражу „до свим друштвеним елементима, најсамоуправнијим самоуправним судом који сада постоји“ (14), Муса инсистира да у акту којим се она установљава буду садржани сви елементи потребни за њено правилно функционисање и пуну делотворност.

И радови неколицине других аутора могу се навести као потврда правилног става Суда о овом питању (15).

(9) *Ibid.*, стр. 224—225. У даљем тексту овај аутор поново инсистира да се „тим истим самоуправним споразумом (којим се унутрашња арбитража оснива — О. В.) уређују и надлежност, састав и организација унутрашње арбитраже, те правна средства против њених одлука“, стр. 225—226. Исто гледниште среће се и у напису Снежана Триња, Миканло Дика, Миљенко Ковач и Крепшмир Муса, *Тезе за одредбе о арбитражи у самоуправном споразуму о удруживању у радну организацију*, „Информатор“, бр. 2497, Загреб, 11. фебруар 1978, стр. 15—17. где је између осталог речено да је материју везану за оснивање и рад арбитраже „препоручљиво уредити у засебној глави самоуправног споразума и подијелити је на поједине одсјексе“, стр. 15. Аутори су покушали да дају модел одредаба за сталне арбитраже самоуправним споразумом о удруживању у радну организацију, и предложили су следеће елементе: оснивање арбитраже и субјекти у поступку пред арбитражом; надлежност арбитраже; организација и састав арбитраже; поступак пред арбитражом; правна средства против одлука арбитраже; поступак мирења; арбитража за спорове из пословних односа; трошкови поступка пред арбитражом; остале одредабе.

(10) Иванка Лекић, *Нека спорна питања у вези арбитражног решавања спорова и њиховог нормирања у самоуправним општим актима организација удруженог рада*, „Самоуправно право“, бр. 4, 1983, стр. 39.

(11) *Ibid.*, стр. 40—42.

(12) Члан 127, став 2. Устава СФРЈ и члан 195. Устава СР Хрватске, као и члан 223, став 1. Устава СФРЈ и члан 304. Устава СР Хрватске, нарочито став 2.

(13) Крепшмир Муса, *Арбитража у организацијам удруженог рада*, (Начин уређивања у самоуправним општим актима), „Привреда и право“, бр. 2, 1977, стр. 31. Аутор опширније образлаже овај свој став у даљем тексту на страни 36.

(14) Крепшмир Муса, *Арбитражно решавање спорова из пословних и самоуправних односа*, „Самоуправно право“, бр. 3, 1982, стр. 55.

(15) Тако Иван Зужек сматра да акт о оснивању арбитраже мора садржати одредбе о селштву и надлежности арбитраже, о начину избора арбитра и начину њеног разрешења, о трошковима арбитражног поступка, о самом поступку пред арбитражом и о томе да ли је поступак једностепен или двостепен. Иван Зужек, *Арбитраже као самоуправни судови*, „Радничко самоуправљање“, бр. 2, 1978, стр. 50—51. У истом смислу се изјашњава и Милан Бркић у раду „Иајени аспекти судава удруженог рада, као посебних суда“, *Окрули сто о судовима удруженог рада и друштвеним правобраниоцима самоуправљања*, Београд, 30. и 31. мај 1977, анекс уз „Правни живот“, 6—7, стр. 18. Из дефиниције арбитраже коју даје Здравко Момчиновић могу се извести закључци, прво, о значају који овај аутор придаје овом облику самоуправног суда и друго, о нужности уређења свих питања у вези са арбитражним споразумом о удруживању којим се она установљава „а никако другим самоуправним општим актом“. Здравко Момчиновић, *Самоуправна (унутрашња) арбитража*, „Привреда и право“, бр. 4, 1978, стр. 10—11. У овом смислу се могу протумачити и одреднице о арбитражи у *Правној и Енциклопедији имовинског права и права удруженог рада*. У Правној енциклопедији се констатује да се „арбитраже оснивају самоуправним споразумом којим се уређује састав арбитраже, избор чланова арбитраже, поступак пред арбитражом, питања која ће арбитража решавати, из-

5. Мишљења смо да се на основу свега изложеног а имајући у виду приказана тумачења одговарајућих уставних одредаба, раније поступање Суда у сличним случајевима, као и ставове изражене у нашој правној публицистици, може у потпуности подржати изложено становиште Уставног суда Србије.

Сматрајући да се једино самоуправним споразумом о удруживању у радну, односно сложену организацију удруженог рада, који радници у основној односно радној организацији усвајају личним изјашњавањем, могу уређивати питања која се односе на решавање њихових међусобних односа, односно спорова који настају из тих односа и њиховог решавања путем арбитраже, Суд је оправдано поставио питање уставности оспореног Правилника о раду арбитраже. Дакле, све упућује на закључак да има места питању да ли је раднички савет СОУР-а „Нафтагас“ могао донети оспорени Правилник о раду арбитраже, или су се о њему морали да изјасне радници на референдуму, односно да ли се одлучивање о наведеним питањима могло пренети на делегате у радничком савету, као што је то учињено оспореним чланом 133. Споразума. Уставне норме, Суд и правна наука дају негативан одговор.

вршеност одлука и друго“. *Правна енциклопедија*, Београд, 1985, стр. 59. У енциклопедији имовинског права и права удруженог рада истиче се да акт о оснивању арбитраже садржи одредбе о седишту арбитраже, надлежности, броју сталних арбитра, начину кандидовања и избора арбитра, времену на које се арбитра бирају, начину њиховог разрешења од дужности и поступку пред арбитражом. *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, том први, Београд, 1978, стр. 98.